

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΑΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank
Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπου-
λος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρ-
τζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κων-
σταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδο-
ρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

τίς εύκολες παραποιήσεις και τίς ανόητες δυσπιστίες του «κοινοῦ νοῦ». Θυμίζει ἀπό τήν ἀποψη αὐτή, τὸ πάθος και τὴ δύναμη κειμένων ὅπως τὸ ΣΤ' Βιβλίο τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος και ὁ Πρόλογος τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Hegel, ὅπου ἐκφράζεται ἐπίσης βαθύτατα και κατοχυρώνεται ἡ δύναμη και ἡ ἀξία τοῦ ἀληθινοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Ἀποτελεῖ ἔτσι χρήσιμο μάθημα γιά πολλοὺς και ἀπαντᾷ στὶς παντοῖες και σύγχρονες ἀξιώσεις πρὸς τὴν φιλοσοφία.

Ἀλλὰ και τὸ ὅλο ἔργο εἶναι κρίσιμο γιά τὴ σχέση πρὸς τὴ φιλοσοφία. Κατὰ τὴ μέθοδο και τὴν ἔκτασή του εἶναι, ὅπως τὸ θέλησε ὁ συγγραφεὺς του τὸ διδακτικὸ ἔργο του. Συνάμα ὁμως βαρύνεται και ἀπὸ ὅλη τὴ σοβαρότητα ἑνὸς ὁλοκληρωτικοῦ ἔργου τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Τὰ εἰδικὰ θέματα τοῦ ἔργου εἶναι γνωστὰ και ἀπὸ τὰ ἐγχειρίδια τῆς Φιλοσοφίας. Ὅ,τι ἀξίζει εἶναι ἡ συγκεκριμένη ἐπαφή πρὸς τὰ νοήματα, πὺ ἡ διαλεκτικὴ τους ἀνάπτυξη συνιστᾷ τὴ μελέτη.

Ἀπὸ τὴν πυκνότητα, πὺ ἔχει ἡ ἔκθεση τῶν σκέψεων στὸ ἐξαιρετικὰ συνοπτικὸ ἔργο, ὑπάρχουν ἀρκετὲς δυσκολίες και ἀπαιτοῦνται σημαντικὲς προϋποθέσεις γιά τὴν κατανόησή του. Ὁ μεταφραστὴς ἐφρόντισε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εἰκοσασέλιδη εἰσαγωγή, πὺ τοποθετεῖ τὸ ὅλο ἔργο τοῦ Kant και τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ ἔργο του στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, νὰ προσθέσῃ στὴ μετάφρασή του και περισσότερες ἀπὸ ἑξήντα σελίδες σχολίων πολὺτιμα διαφωτιστικῶν, πότε τῶν φιλοσοφικῶν ὄρων, πότε τῶν ὀνομάτων και τῶν ἔργων, πὺ ἀναφέρονται στὸ κείμενο και πότε προβλημάτων μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Ὅλες σχεδὸν οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἀποδεικνύουν τὴν πλήρη φιλοσοφικὴ του κατάρτιση, τὴν ἐξαιρετικὴ του εὐσυνειδησία πρὸς τὸν ἀναγνώστη και τὴν σοβαρότητα τοῦ ἔργου του, ὅπως και κάποιες ἐκφραστικὲς ἀρετὲς ἀκριβείας και πυκνότητος στὴ διατύπωση.

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Γιεροῦ ὑπερβαίνει γιά τοὺς λόγους αὐτοὺς τὴν ἀπλή και περιωρισμένη μετάφραση και ἀποτελεῖ προσωπικὴ συμβολὴ ἰδιαίτερα θετικὴ στὴ φιλοσοφικὴ φιλολογία τῆς χώρας.

Κ. Ι. Δ.

Robert Blanché : La notion du fait psychique. Paris, Alcan, 1935.

Τὸ θέμα τὸ ὁποῖον πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ προκείμενον βιβλίον του εἶνε τὸ τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ και τοῦ πνευματικοῦ. Τὸ θέμα τοῦτο ἐθεώρησε πάντοτε ἡ ψυχολογία ὡς ἀναγόμενον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐρευνῶν τῆς. Ἡ ἐπιστημονικὴ ὁμως ψυχολογία, ὅπως ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν XIX αἰῶνα, ἦτο στενῶς συνδεδεμένη με τὴν θεωρίαν ὅτι ὑπάρχει μία «πνευματικὴ πραγματικότης» ἀντιτι-

θεμένη πρὸς τὴν «φυσικὴν πραγματικότητα», προσιτὴ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν παρατήρησιν. Πολλὰ δυσκολία γεννῶνται ἐκ τῆς θεωρίας αὐτῆς, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, καὶ ἡ κατάστασις ἤρχισε νὰ μεταβάλλεται κατὰ τὰ τελευταῖα 25 ἔτη· ἡ ψυχολογία διέρχεται κρίσιν, καὶ οἱ ψυχολόγοι δὲν δέχονται πλέον ἀνεπιφυλάκτως ὅτι τὰ γεγονότα τῆς συνειδήσεως ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχολογίας. Ἦρχισε τουτέστι χαλαρούμενος καὶ διαλυόμενος ὁ στενὸς δεσμὸς μεταξὺ ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας καὶ ψυχολογικοῦ ρεαλισμοῦ. Τὴν ὕπαρξιν τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου ρεαλισμοῦ θεωρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὡς ὑποκρυπτομένην εἰς πλείστας τῶν νεωτέρων ψυχολογικῶν θεωριῶν, ὅποια εἶνε ἡ τοῦ behaviorisme καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐδετέρου μονισμοῦ τῶν νεο-ρεαλιστῶν. Εἰς τὸν δυαδισμόν τοῦτον τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ ρεαλισμοῦ ἀντιτάσσει ὁ συγγραφεὺς τὴν θεωρίαν τοῦ ἐπιστημολογικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἡ ὁποία ἀποκρούει τὴν ὕπαρξιν μιᾶς εἰδικῶς πνευματικῆς πραγματικότητος ὡς ἐπίσης καὶ τὴν συνταύτισιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ «πνεύματος» καὶ τῆς «πραγματικότητος». Τὸ πνεῦμα δὲν εἶνε τι τὸ πραγματικόν, ἀλλ εἶνε ἐνέργεια, δὲν εἶνε λοιπὸν δυνατόν νὰ τοποθετῆται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου μὲ τὴν φυσικὴν ὕπαρξιν. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως, καθ' ἡμᾶς, μέρος τῆς πραγματείας τοῦ κ. Blanché εἶνε τὸ ἀφορῶν τὴν ἰδιόζουσαν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει οὗτος εἰς τὸ σῶμα μας, διακρίνον αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς κέντρον ἀπόψεως καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἀντικείμενον τοῦ φυσικοῦ κόσμου, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐπιστήσωμεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μας εἰς τὴν περίληψιν, τὴν ὁποίαν θέλομεν νὰ δώσωμεν τοῦ ἔργου τούτου διότι χάρις εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην λύονται τὰ δύσκολα προβλήματα ποὺ παρουσιάζονται εἰς τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ σώματος πρὸς τὸ πνεῦμα.

Α'. Ἡ λέξις γεγονὸς σημαίνει πρῶτον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶνε δυνατόν νὰ γνωσθῆ ἀμέσως καὶ ἀναμφιβόλως καὶ χωρὶς καμμίαν πνευματικὴν ἐνέργειαν ἢ ὁποία νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις· ὑπὸ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν τὸ γεγονὸς ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὴν θεωρίαν. Μὲ τὴν σημασίαν ὅμως αὐτὴν θὰ ἔχομεν ἐλάχιστα πράγματα ποὺ νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς γεγονότα, καὶ μόνον ὅταν ἀνατρέξωμεν πέραν ἀκόμη καὶ τῆς αἰσθήσεως, εἰς τὸ ὅτι ἀπλῶς ὑφιστάμεθα μίαν οἰανδήποτε ἐπίδρασιν, θὰ μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ γεγονότος· γεγονὸς θὰ εἶνε τὸ «φαινόμενον», ἢ παράστασις εἰς ἀδρανοῦσαν συνείδησιν. Ἐχομεν ὅμως καὶ ἄλλην σημασίαν τῆς λέξεως γεγονὸς: ὅταν τουτέστι διακρίνομεν τὴν ὑποκειμενικὴν παράστασιν ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικῶς ἰσχυρὸν γεγονὸς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπάρχει ὅταν ἡ ἀτομικὴ παράστασις τεθῆ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἐντὸς τοῦ πλαισίου καὶ κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰς λοιπὰς παραστάσεις. Αἱ σχέσεις αὗται δὲν εἶνε τι τὸ δεδομένον· μόνη ἢ διάνοια εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὰς συστήσῃ δημιουργοῦσα οὕτω τὰ γεγονότα. Τὸ γεγονὸς εἶνε κατὰ ταῦτα δημιουργήμα τοῦ πνεύματος: αἱ δὲ δύο σημασίαι

τῆς λέξεως «γεγονός» εἶνε ἀπλῶς τὰ δύο ὄρια, μεταξύ τῶν ὁποίων κινεῖται τὸ πνεῦμα ὅταν προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως, καὶ ἐπὶ τῆς διακρίσεως αὐτῶν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ στηριχθῇ ἡ ἀντίθεσις πνευματικοῦ καὶ φυσικοῦ. Αἱ σχέσεις ἀφ' ἑτέρου, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ἡ σκέψις δὲν πρέπει νὰ ὑπολαμβάνωνται ὡς τι τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον, ἀλλὰ ὡς «ἀληθεῖς», ἀνήκουν εἰς διάφορον τάξιν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῆς διανοήσεως ἢ τῆς ἀληθείας. Ἄφου λοιπὸν ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως εἶνε ἀναγκαία διὰ τὴν κατὰ πρῶτον σύστασιν τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἀντίθεσις μεταξύ φυσικοῦ γεγονότος καὶ πνευματικοῦ τοιούτου ὡς ἀναφερομένου εἰς τοὺς νόμους τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως. Ἡ νόησις εἶνε ὁ δημιουργικὸς ὄρος τοῦ γεγονότος κατ' ἀρχήν, εἶνε ἡ ἀπαραίτητος πρὸς τοῦτο ἐνέργεια καὶ δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου: δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πραγματικότητος, ἀλλ' εἶνε ὄρος τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ κόσμου. Τὰ δύο ταῦτα ζεύγη τῆς ἀντιθέσεως συνέχεε ἡ κλασικὴ ψυχολογία.

Ἡ σχέσις μεταξύ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ νοηθῇ ὡς σχέσις αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ διότι κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο ἀντιθέσεων πρόκειται περὶ σχέσεως τοῦ ὅλου πρὸς τὸ μέρος, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περὶ σχέσεως ὑποκειμένου πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ γινωσκόμενον. Τὸ ζήτημα ὅμως τῆς σχέσεως γίνεται πρόβλημα σοβαρὸν προκειμένου περὶ τῆς σχέσεως τοῦ «ἡμετέρου σώματος» (τοῦ σώματος ἐνός ἐκάστου ἐξ ἡμῶν) πρὸς τὸ πνεῦμα του, διότι τὸ σῶμα παρουσιάζεται ἀφ' ἐνός μὲν ὡς ἐπηρεάζον τὸ πνεῦμα ἀφ' ἑτέρου ὡς ἐπηρεαζόμενον ὑπ' αὐτοῦ, καίτοι ὡς «σῶμα», ὡς ἀντικείμενον εἶνε προῖόν συνδέσεως πολλῶν παραστάσεων, ἄρα προῖόν τῆς λειτουργίας τοῦ πνεύματος, ἐνῶ μόλις θεωρηθῇ ὡς κατὰ τὸ ἰδιαιτέρον, τὸ ἀτομικόν, ὡς τὸ «ἐγώ», παύει νὰ εἶνε μέρος τοῦ συνόλου τῆς φύσεως. Πῶς εἶνε λοιπὸν δυνατόν νὰ νοηθῇ τὸ σῶμα ὑπὸ δύο τόσο διαφόρους μορφάς; Αἱ κατωτέρω ἀναλύσεις θὰ δείξουν ὅτι πρόκειται περὶ ἐντελῶς πρωτοτύπου σχέσεως ἢ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν βᾶσιν τῶν ἀντιθέσεων αἱ ὁποῖαι ἐξητάσθησαν ἤδη, συγχεομένη μάλιστα πρὸς αὐτάς. Αἱ ἀναλύσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς παραστάσεως (εἰκόνας), τῆς νοήσεως, τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος.

Β'. Αἰσθησις καὶ ἀντικείμενον. (Ἀντίληψις). Τὸ φιλοσοφικὸν πρόβλημα τῆς ἀντιλήψεως λύεται μόνον ἐὰν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὸν ρεαλισμόν. Τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶνε δεδομένον ἐκτὸς τῶν αἰσθήσεών μας, ὡς αἰτία αὐτῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως: μὲ τὰς ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐντυπώσεις αἱ ὁποῖαι εἶνε τὸ μόνον δεδομένον, ζητεῖ ἡ διάνοια νὰ συστήσῃ τὸ ἀντικείμενον. Αἱ αἰσθήσεις αὗται εἶνε τὸ ὕλικόν ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται τὸ ἀντικείμενον καὶ ὁλόκληρον τὸ Σύμπαν. Ἐὰν δὲν προσπαθῆσῃ ἡ διάνοια νὰ συνδυάσῃ καὶ συναρμολογήσῃ τὰς διαφόρους μας ἐντυπώσεις δὲν θὰ λάβομεν ποτὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου. Καὶ ἄρα ἡ διαφορὰ μεταξύ τοῦ φυσικοῦ ἀντικειμένου καὶ τῆς

αίσθήσεώς μας δὲν εἶνε διαφορά δύο διαφόρων συστατικῶν στοιχείων ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ σύμπαν ἀλλὰ εἶνε ἡ διαφορά μεταξύ τῶν αἰσθήσεων ἐξεταζομένων χωριστὰ καὶ τῶν αὐτῶν αἰσθήσεων συνδυασμένων μεταξὺ των.

Τὸ σῶμα μας. Εἶπομεν ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶνε σύστημα παραστάσεων (εἰκόνων) κατὰ τοιοῦτον ὁμοῦ τρόπον ὥστε αἱ παραστάσεις αὗται μεταβάλλονται ἀναλόγως τῶν κινήσεων τοῦ σώματός μας. Ἡ παράστασις ἄρα εἶνε ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀντικειμένου ἑρωμένου ἀπὸ τινος σημείου· τὸ σῶμα μας εἶνε τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀντιλαμβάνομεθα τὰ πράγματα. Θέτοντες λοιπὸν τὰ πράγματα θέτομεν ταυτοχρόνως καὶ τὸ κέντρον ἀπόψεως ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ παρατηροῦμεν. Τὸ κέντρον τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε καὶ τοῦτο ἀντικείμενον διότι θὰ ἀπητεῖτο γέρον κέντρον ἀπόψεως καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἄπειρον. Ἀλλὰ τὸ σῶμα μας εἶνε ταυτοχρόνως καὶ ἀντικείμενον, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος, δηλ. σύνολον εἰκόνων συστηματοποιημένων· ὁπότε ὁμοῦ προὑποθέτει, διὰ νὰ εἶνε ἀντικείμενον, τὴν ὑπαρξιν καὶ κέντρον ἀπόψεως. Τὸ κέντρον τοῦτο θὰ εἶνε πάλιν τὸ σῶμα μας ἢ μᾶλλον μέρος τοῦ σώματός μας, ἀλλὰ ποτὲ τὸ αὐτὸ μέρος δὲν θὰ εἶνε ταυτοχρόνως ἀντικείμενον καὶ κέντρον ἀπόψεως. Οὕτω ἐὰν ἐγκίσω μὲ τὸ χέρι μου τὸ μάτι μου, τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ εἶνε παράστασις δηλ. ἀντικείμενον ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, τὸ χέρι μου ὁμοῦ ἢ μᾶλλον ἢ ἀφή θὰ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κέντρον ἀπόψεως. Τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα (ὁ ἐγκέφαλος) ποτὲ δὲν θὰ εἶνε δι' ἡμᾶς ἀντικείμενον. Ἡ δυαδικὴ αὕτη φύσις τοῦ σώματός μας προὑποθέτει ὅτι καὶ ἑκατέρωθεν θὰ γιγνώσκεται κατὰ διάφορον τρόπον· θὰ διακρίνομεν ἄρα τὰς ἐξωτερικὰς παραστάσεις τὰς ἀφωρώσας τὸ σῶμα ὡς ἀντικείμενον καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τριαύτας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ σῶμα ὡς κέντρον ἀντιλήψεως· αἱ τελευταῖαι αὗται συγχέονται πρὸς τὸ σῶμα μας, πρὸς τὸ ἐγὼ μας. Οὕτω ἐὰν κινήσω τὸν βραχίονά μου θὰ ἔχω μίαν παράστασιν αὐτοῦ ποῦ μοῦ παρέχει ἡ ὄρασις· αἱ παραστάσεις αὗται συνδυάζονται αὐτομάτως καὶ εὐκόλως πρὸς τὰς λοιπὰς ἐξωτερικὰς μου παραστάσεις καὶ μοῦ δεικνύουν τὴν κίνησιν τοῦ βραχίονός μου ὡς κίνησιν σώματός τινος τοῦ φυσικοῦ κόσμου· (ὁ βραχίον θὰ καταλάβει διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου κτλ.). Ἡ ἐσωτερικὴ μου ὁμοῦ ἀντίληψις περὶ τῆς κινήσεως τοῦ βραχίονος θὰ εἶνε ἐντελῶς διάφορος· θὰ εἶνε τὸ προϊόν τῆς θελήσεώς μου, τοῦ ἐγὼ μου, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἄσχετος πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον καὶ μὴ ἐπιδεχομένη ἀναγωγὴν εἰς αὐτόν, δὲν θὰ εἶνε ἐν τῷ χώρῳ κλπ.—Τὸ σῶμα μας, ὡς κέντρον ἀντιλήψεως (ἀπόψεως) παίζει σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν σύστασιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος εἶνε σχέσεις· διὰ νὰ καθορισθῇ τι χρονικῶς ἢ χωρικῶς ἀπαιτεῖται ἓνα σημεῖον ἀναφορᾶς· τὸ σημεῖον τοῦτο ὁμοῦ πάλιν ἔχει ἀνάγκην καθορισμοῦ καὶ οὕτω θὰ ἔχομεν ἐπ' ἄπειρον ἀναδρομὴν. Θὰ μᾶς εἶνε ἄρα ἀδύνατον νὰ καθορίσωμεν τι ἄνευ ἐνός ἂν ὄχι ἀπολύτου κέντρον ἀναφορᾶς, τοῦλάχιστον ἐνός κεν-

τρικοῦ τοιοῦτου. Τοιοῦτον εἶνε τὸ σῶμα μας τὸ ὁποῖον ὡς σῶμα - ἀντικείμενον εἶνε σύστημα ἀναφορᾶς, σύνολον τόπων καὶ χρονικῶν σημείων ἀδιαφόρων, ὡς κέντρον δὲ ἀπόψεως τίθεται ὡς σύστημα προνομιούχον, οἶονεὶ ἀπόλυτον. Ἐπὶ τὸ σῶμα ἡμῶν, ἄρα, ὡς κέντρον ἀπόψεως εἶνε δι' ἡμᾶς τὸ ἀπόλυτον σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποῖου θὰ καθορισθῇ ὁ χρόνος, ὡς παρελθὸν καὶ μέλλον, καθὼς καὶ ὁ χῶρος διὰ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον.

Γ'. Λογισμὸς, σκέψις. Ἡ ρεαλιστικὴ ψυχολογία θεωρεῖ τὰς πνευματικὰς λειτουργίας ὡς συμβεβηκότα συνδεδεμένα μεταξὺ τῶν καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν φυσικῶν συμβεβηκότων διὰ φυσικῶν νόμων. Ἡ ἀποφίσις αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη, διότι συγχέει τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα ἢ ὁποῖα κυριαρχεῖ ἐν τῇ φύσει πρὸς τὴν λογικὴν ἀναγκαιότητα τοῦ συλλογισμοῦ. Ἡ λογικὴ ἀναγκαιότης τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν προϋποθέτει, ἀντιθέτως πρὸς τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα, ἐλευθερίαν καὶ ἔλλειψιν προκαθορισμοῦ. Τὸ πρᾶγμα γίνεται ἰδιαιτέρως καταφανὲς ἐπὶ τῶν ἀναλυτικῶν συλλογισμῶν ὅπου διὰ μίαν δεδομένην κατάστασιν πραγμάτων εἶνε δυνατὸν νὰ νοηθοῦν πολλαὶ καταστάσεις ἐξ ὧν νὰ ἀπορρέῃ ἐκείνη. Ἀλλὰ καὶ κατὰ βάσιν εἶνε ἐσφαλμένη διότι οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν εἶνε τι δεδομένον ἐν τῇ φύσει ὑπάρχουν συμβεβηκότα ἄσχετα πρὸς ἄλληλα. Ἡ συσχέτισις αὐτῶν καὶ ἡ ὑπαγωγή εἰς νόμους εἶνε ἔργον μίας διανοίας. Ἄνευ διανοίας πραγματοποιήσεως τὰς συνδέσεις καὶ δημιουργούσεως οὕτω τοὺς νόμους δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότης ἢ ὁποῖα οὕτω προϋποθέτει τὴν λογικὴν ἀναγκαιότητα. Ἡ ἐνέργεια τῆς διανοίας, τῆς σκέψεως, δὲν ἀκολουθεῖ νόμους ἀλλὰ μόνον κανόνας, οἱ δὲ λογισμοὶ καὶ συλλογισμοὶ αὐτῆς δὲν ἔχουν ὑπαρξιν ἀλλ' εἶνε ἀληθεῖς. Οὕτε εἰς τὸν διαλογισμὸν οὕτε εἰς τὴν αὐτόματον σκέψιν (συνδυασμὸν τῶν ἰδεῶν) εἶνε δυνατὸν νὰ ἀνακαλύψωμεν νόμους ἀναλόγους πρὸς τοὺς τῆς φύσεως. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς μνήμης ἀποδεικνύων ὡς ἐσφαλμένας τὰς διαφορὰς θεωρίας τῆς ρεαλιστικῆς ψυχολογίας. Ἡ ἀνάμνησις, λέγει, δὲν εἶνε ἐπανάληψις παρελθόντος τινὸς ἀλλ' εἶνε παρούσα ἐνέργεια τῆς νοήσεως.

Ἡ νόησις ὁμως δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνεξάρτητος τῶν νοημάτων οὕτε ταῦτα ὡς προϊόντα ἐκείνης· ὡς ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ χωρισθῇ ἢ διανόησις ἀπὸ τὸ διανοούμενον ὑποκείμενον : διανόησις καὶ σκέψεις ἢ ἐνέργεια καὶ ἀποτέλεσμα ταύτης εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἶνε ἀναποσπάστως συνδεδεμένα πρὸς τὸ διανοούμενον ὑποκείμενον, οὐδὲν δ' ἐκ τούτων ἔχει κεχωρισμένην καὶ αὐτοτελεῖ ὑπαρξιν. Ἀλλὰ, λέγει ὁ συγγραφεὺς, τὸ ὑποκείμενον τοῦτο καὶ αἱ σκέψεις του δὲν μᾶς δίδουν παρὰ τὴν ἐννοιαν τοῦ διανοουμένου ὑποκειμένου ἐν γένει, ὅχι ὁμως καὶ τὸ συγκεκριμένον ἄτομον, τὴν συγκεκριμένην προσωπικότητα διάφορον ἀπὸ τὰς ἄλλας προσωπικότητας. Ὁ σύνδεσμος πρὸς τὴν συγκεκριμένην ἀτομικότητα γίνεται ὡς ἐξῆς. Ἡ σκέψις εἶνε, ὡς εἶπομεν, λειτουργία, ἐνέργεια, ἐργαζομένη ἐπὶ τῶν διδομένων παραστάσεων τὰς ὁποίας συνδυάζει, συνιστᾷ τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις

δημιουργούσα οὕτω τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον καὶ τοὺς νόμους του. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς ἐνέργεια προϋποθέτει ἐν σημείον ἀπόψεως, ἐν κεντρικὸν σημείον ἀναφορᾶς. Τὸ σημείον τοῦτο ἀπόψεως εἶνε τὸ σῶμα μας (μάλιστα νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ὀρίσωμεν καὶ ἀκριθέστερον λέγοντες ὅτι εἶνε τὸ κεντρικὸν νευρικὸν μας σύστημα), διάφορον δι' ἕκαστον ἄτομον τὸ ὁποῖον παρέχει τὰς εἰκόνας ἢ παραστάσεις. Οὕτω μάλιστα ἐξηγεῖται καὶ διατὶ μία ἑκάστη διάνοια ἐργάζεται ἐπὶ ὠρισμένων περιορισμένων δεδομένων, καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ ἐπιλογή μεταξὺ ὄλων τῶν δυνατῶν παραστάσεων. Τὴν ὡς ἄνω λειτουργίαν ἐπιτελεῖ τὸ σῶμα ὅταν διακρίνομεν τὰς δύο αὐτοῦ ιδιότη-
τας, ὅταν θεωρήσωμεν αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς κέντρον καὶ σημείον ἀπό-
ψεως ἀπ' ὅπου ἡ διανόησις συστηματοποιεῖ τὰς ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐν-
τυπώσεις δημιουργούσα τὸ ἀντικειμενικὸν ἄτομον, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐν μέ-
ρει τοῦλάχιστον, ὡς τμῆμα τοῦ ἀντικειμενικοῦ τούτου κόσμου ὑποκει-
μένου καὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς διανοήσεως δημιουργηθέντας νόμους
τῆς φύσεως.

Δ'. Ἡ Βούλησις. Ἡ βούλησις ἢ μάλλον ἡ αὐτόβουλος ἀπόφασις εἶνε μιὰ κρίσις καὶ ὡς τοιαύτη ἀκωλυθεῖ οὐχὶ τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα ἀλλὰ τὴν λογικὴν ἀναγκαιότητα· τὸ ἠγούμενον μίας κρίσεως δὲν εἶνε αἷτιον αὐτῆς· ἡ δὲ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἐγκεῖται συγχρό-
νως εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος, καὶ
εἰς τὸν τυχαῖον καὶ ἐνδεχόμενον χαρακτήρα τῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν
λογικὴν ἀναγκαιότητα. Συνεπῶς τὸ νὰ προῖδῃ τις μίαν ἀπόφασιν ἄλλου
τινὸς δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶνε προκαθορισμένη, οὔτε ὅτι
ὑπάρχει μία φυσικὴ τῆς βουλήσεως. Αἱ δυσκολίαι πού συνεσωρεύθησαν
περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως προέρχονται ἐκ τοῦ
ὅτι ἐθεωρήθη πάντοτε ὅτι ἡ βούλησις εἶνε μία ἰδιαιτέρα ψυχικὴ δύναμις,
ἐνῶ δὲν εἶνε παρὰ αὐτὴ ἡ διανόησις ὅταν κρίνει ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν
διαγωγήν. Τὸ νὰ ἐννοήσῃ δὲ κανεὶς τὴν ἀπόφασιν ἄλλου τινὸς συνί-
σταται κυρίως εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῇ τὰς προηγουμένας σκέψεις του,
ἰδίᾳ δὲ τὸν πίνακα τῶν ἀξιῶν του, ἐξ ὧν ἡ ἀπόφασις ἐκείνου προῆλθε
κατὰ λογικὴν ἀναγκαιότητα· τὸ νὰ ἐννοήσωμεν μίαν αὐτόβουλον ἀπόφα-
σιν σημαίνει νὰ ἐννοήσωμεν ἓνα σύστημα διανοημάτων κατὰ τὴν τάξιν
τῆς ἀληθείας, καὶ ὄχι μίαν σειρὰν φαινομένων συνδεδεμένων κατὰ τὴν
τάξιν τῆς πραγματικότητος.

Μεγάλας ὁμῶς δυσκολίας παρουσιάζει τὸ πρόβλημα ἐὰν ἡ διάνοια,
ἢ διανόησις, δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν κινήσεων. Ὁ συγγραφεὺς
ἐκθέτει διὰ μακρῶν τόσον τὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι ἡ
διάνοια δύναται νὰ καθορίσῃ τὰς κινήσεις μας ἔσον καὶ τὰ κατ' αὐ-
τῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς συνεπειὰς καὶ τὰς δυσχερείας αἱ ὁποῖαι προ-
κύπτουν ἐκ τῆς παραδοχῆς καὶ τῶν δύο ἀπόψεων. Εὕρισκει δὲ ὅτι
αἰτία τῶν ἀντιφάσεων καὶ τῶν παραλογισμῶν εἰς τοὺς ὁποίους καταλή-
γει κανεὶς μὲ τὸ νὰ παραδεχθῇ ἀπολύτως ἑκατέρων τῶν ἀπόψεων ὀφεί-
λεται καὶ πάλιν εἰς τὸ ὅτι δὲν γίνεται ἡ ἀπαιτουμένη διάκρισις μεταξὺ

τῶν δύο ἀπόψεων ὑπὸ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐξετάζεται τὸ σῶμα μας. Τὸ σῶμα μας εἶνε μέρος τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἄρα εἶνε ἀνάγκη αἱ καταστάσεις του νὰ πρέπει νὰ εἶνε δυνατόν νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τὸ δίκτυον τῶν φυσικῶν νόμων. Ἐξ ἄλλου ὅμως γνωρίζομεν ὅτι τὸ φυσικὸν σῶμα εἶνε σύστημα παραστάσεων (εἰκόνων) τὸ ὅποιον προϋποθέτει ἓν κέντρον ἀντιλήψεως, ἓν κέντρον ἀπόψεως τὸ ὅποιον ὡς τοιοῦτον καὶ καθὼ δημιουργὸς τοῦ συστήματος ἐκφεύγει τοῦ φυσικοῦ καθοριστικισμοῦ. Τὸ σῶμα λοιπὸν ὡς κέντρον ἀντιλήψεως δεῖον νὰ θεωρηθῇ ὡς δυνάμενον νὰ εἶνε ὁ δημιουργὸς πρωταρχικῶν ἐνεργειῶν. Αἱ κινήσεις μας μᾶς παρουσιάζουν πράγματι τὸν διττὸν αὐτὸν χαρακτήρα. Ὡς παραστάσεις τινὸς ἐκ τῶν αἰσθήσεών μας εἶνε καθωρισμέναι σύμφωνα πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως (νεῦρα, μῦς, μοχλοὶ κτλ). Ἐσωτερικῶς ὡς ἰδικαὶ μας, αἱ κινήσεις αὗται παρουσιάζουν ἀπόλυτον χαρακτήρα ἄσχετον ἐντελῶς πρὸς τὰς φυσικὰς κινήσεις· ὁ χαρακτήρ δὲ αὗτος εἶνε ἐντελῶς διάφορος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης ἐν σχέσει πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν πραγματοποιοῦνται. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ἀντιλαμβανόμεθα μίαν κίνησιν μας διαφέρουν ριζικῶς. Αἱ παραστάσεις τῆς κινήσεως διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων εἶνε πολλαὶ καὶ ποικίλουν διαρκῶς ἀναλόγως τῆς στάσεως τοῦ ὅλου σώματός μας, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ μας παράστασις εἶνε μία καὶ ἀναλλοίωτος καὶ ταυτίζεται ἀπολύτως πρὸς τὴν κίνησιν. Αἱ ἐσωτερικαὶ παραστάσεις ἔχουν δι' ἡμᾶς μίαν ἀπόλυτον βεβαιότητα τῆς ὁποίας στεροῦνται αἱ ἐξωτερικαὶ καὶ εἶνε ἄσχετοι πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς συνθήκας. Αἱ κινήσεις μας εἶνε οἱ σκοποὶ τῶν ἀποφάσεων τὰς ὁποίας λαμβάνομεν, οἱ σκοποὶ τῆς διανοήσεώς μας. Μία ἀπόφασις τὴν ὁποίαν ἐλάβομεν περιέχει ἐν ἑαυτῇ ἤδη καὶ τὰς ἀναγκαίας κινήσεις πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἢ μᾶλλον ἢ ἀπόφασις αὕτη, ἢ ὁποία, ὡς εἵπομεν ἤδη ἀνωτέρω, εἶνε κρίσις, συνίσταται ἀκριβῶς καὶ εἰς τὰς κινήσεις αἱ ὁποῖαι ἐλεύθεραι θὰ τὴν ἐξωτερικεύσουν καὶ δὲν ἀποτελεῖ μετ' αὐτῶν δύο κεχωρισμένα στάδια. Ἄλλ' ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀπόφασις εἶνε ἔργον τῆς διανοήσεως ἢ ὁποία ταυτίζεται πρὸς τὸ κέντρον ἀπόψεως τοῦ σώματός μας καὶ ἄρα ἡ σχέσις μεταξὺ διανοήσεως καὶ κινήσεων εἶνε μὲν στενὴ στενωτάτη ἀλλὰ δὲν εἶνε σχέσις αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ, ὅπως, καθὼς λέγει ὁ συγγραφεὺς, τὴν ἐξετάζει ἡ ρεαλιστικὴ ψυχολογία ἐμπλεκομένη οὕτω εἰς ἀτελεύτητα ἀδιέξοδα.

Ε'. Τὸ αἶσθημα. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς ρεαλιστικῆς ψυχολογίας θεωροῦν τὸ αἶσθημα ὡς ψυχικὸν γεγονός. Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι βεβαίως ἔχει τὸν χαρακτήρα τοῦ ψυχικοῦ ἢ πνευματικοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶνε «γεγονός» διότι ὡς τοιοῦτον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιτεθῇ εἰς τὸ φυσικὸν «γεγονός» ἀφοῦ καὶ αὐτὸ θὰ εἶνε ἐξ ἴσου προϊόν τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος. Τὸ αἶσθημα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης εἶνε καὶ αὐτὸ κρίσις ἀξιολογικὴ καὶ ὡς τοιαύτη ὑπόκειται εἰς τὴν λογικὴν ἀναγκαίότητα καὶ ὄχι τὴν φυσικὴν, οὔτε συνεπῶς ὑπάρχουν νόμοι, τοὺς ὁποίους νὰ ἐρευνήσῃ ἢ ἐπιστήμη. Ἡ χαρὰ ἢ ἡ λύπη εἶνε τὸ αἶσθημα τὸ συνο-

δεῦρον τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν, ὅταν τουτέστι μία ἀξιολογικὴ κρίσις δὲν εἶνε δυνατόν νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ σύστημα τῶν λοιπῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων καὶ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτὸ τότε ἔχομεν ἀποτυχίαν καὶ λύπην· ὅταν, τοῦναντίον, εὐρίσκεται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς αὐτὸ τότε συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς χαρᾶς.

Ὁ χαρακτηρισμὸς αὗτος εἶνε εὐκολος ἐνόσω πρόκειται περὶ τῶν θεωρητικῶν κρίσεων· τὸ πρᾶγμα καθίσταται πολὺ δυσκολώτερον ὅταν θὰ ἔχομεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν φύσιν τῶν σωματικῶν πόνων καὶ τὰ αἰσθήματα τὰ συνδεόμενα ἀμέσως πρὸς ὠρισμένας ὁρμὰς καὶ τὰς ἐκ τούτων εὐχαριστήσεις καὶ λύπας, ὡς εἶνε ἡ τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ὄργανισμοῦ δὲν ἐξαρτῶνται οὔτε ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἐνέργειαν οὔτε ὁμῶς καὶ ἀπὸ τὸν μηχανισμόν τῆς φύσεως καὶ εἶνε ἀνάγκη συνεπῶς νὰ εὐρωμεν ἕνα τρίτον ὄρον ἀναφορᾶς. Ἡ ζωὴ πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς μία ἐνέργεια ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ χαρὰν ἢ πόνον ἀναλόγως τοῦ ἐὰν τῆς ἐπιτρέπεται ἢ ὄχι νὰ ἐκτυλιχθῇ ἐλευθέρως· ἡ ἐνέργεια ὁμῶς αὐτὴ θὰ εἶνε διάφορος τὸσον ἐνὸς ἀπλοῦ μηχανισμοῦ ὅσον καὶ τῶν κινήσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἐπέβαλλον ἀξιολογικαὶ κρίσεις. Τοιαύτην ὁμῶς ἐνέργειαν δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῶμεν παρὰ εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, καὶ τὸ σῶμα μας, ὄχι ὡς ἀντικείμενον, ἀλλ' ὡς ταυτιζόμενον πρὸς τὸ ἐγώ μας, πρὸς τὸ ἄτομόν μας. Εἶπομεν ἄλλως τε ὅτι ἡ οἰαδήποτε ἐνέργεια τῆς νοήσεως ἀπαιτεῖ ἕνα ἄτομικὸν ὑποκείμενον ὅπου εὐρίσκει τὸ κεντρικὸν σημεῖον ἀπόψεως καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐπὶ τοῦ ἔξω κόσμου. Ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως εἶνε, ὡς εἶπομεν ἐπίσης, κρίσις ἀξιολογικαὶ καὶ συστηματοποιήσεις, ἀλλὰ αἱ ἀξιολογικαὶ αὗται κρίσεις προϋποθέτουν μίαν πρωταρχικὴν κρίσιν περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ τούτου τοῦ κρίνοντος ὑποκειμένου· ἡ δὲ κρίσις αὐτὴ εἶνε τὸσον ὑπερτέρα τῶν λοιπῶν ὥστε εἶνε, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιβεβλημένη εἰς τὴν νόησιν. Ἐὰν ἀφίετο εἰς τὴν κρίσιν τῆς εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ ἔφερεν εἰς καταστροφὴν τὸ ὑποκείμενον λόγῳ παραμελήσεως ἢ ἄλλως (πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶνε μὲν δυνατόν ἀλλὰ μόνον ὅταν ἡ νόησις διὰ σειρᾶς ἴσως ἄλλων κρίσεων καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ καταστρέψῃ τὸ ὑποκείμενον διὰ πράξεως συνήθως στιγμιαίας καὶ βιαίας). Διὰ τοῦτο αἱ σωματικαὶ ἀνάγκαι εἶνε ἐπιτακτικαὶ καὶ προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξιν παρὰ τῷ ὑποκειμένῳ τάσεων καὶ ἐνεργειῶν αὐτομάτων καὶ ἐκφευγουσῶν τῆς νοήσεως. Τοιαύτας ἐνεργείας παρουσιάζει μόνον τὸ σῶμα μας ἐν τῇ ιδιότητι του ὡς κέντρον τῆς ἀντιλήψεως. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν αἰσθημάτων τὸ σῶμα πληροῖ ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἔργον τὸ ὁποῖον πληροῖ καὶ προκειμένου περὶ τῆς ἀντιλήψεως, παρέχει τουτέστι τὰ δεδομένα ἐκεῖνα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνεργοῦσα ἡ νόησις θὰ σχηματίσει ἀφ' ἐνὸς τὸ σύστημα τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ σύστημα τῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων καὶ τῶν κρίσεων ἐν γένει καὶ θὰ προβῇ αὐτομάτως εἰς ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἐνεργείας αἱ ὁποῖαι θὰ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ διὰ τὴν διαίωσιν

διὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς. Ἡ κρίσις περὶ τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ, τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ διὰ τὸν ὄργανισμὸν θὰ ἐξελιχθῆ βραδύτερον εἰς τὰς κρίσεις περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Οὕτω ὅλα τὰ ἐξετασθέντα ζητήματα κατέληξαν εἰς τὸ νὰ δείξουν ὅτι διὰ τὴν ὀρθὴν αὐτῶν λύσιν εἶνε ἀπαραίτητον νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὁ διάφορος τρόπος καθ' ὃν τὸ σῶμα μας εὐρίσκεται εἰς σχέσιν πρὸς τὴν νόησιν.

M. T.

Ἐμμανουὴλ Κάντ: Ἡ Ἠθικὴ Φιλοσοφία. I. Οἱ Ἀρχαὶ τῆς Μεταφυσικῆς τῶν Ἠθῶν. Μετάφραση μὲ πρόλογο, εἰσαγωγικὰς μελέτας γιὰ τὴ ζωὴ, τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ καὶ σημειώματα Ν. Δ. Κορκοφίγκα.¹⁾

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἀποτελεῖ σήμερα τὴ βάση καθὲς στερεῆς φιλοσοφικῆς παιδείας. Ὑπάρχουν φιλόσοφοι, ποὺ ἡ σκέψις τους εἶναι πιὸ ζωντανή, πιὸ θερμή, πιὸ ὠραία ἀπὸ τὴ σκέψις τοῦ Κάντ. Ἡ φωτιὰ τῆς γλώσσας τους καὶ τοῦ ἐρωτισμοῦ τους ἀνάβει καὶ τὴ δική μας ψυχὴ. Εἶναι ὅμως ἐπικίνδυνον νὰ στηρίζωμε ἐπάνω τους μιὰ φιλοσοφικὴ παιδεία, ποὺ δὲν θέλει νὰ προκαλέσῃ ἕνα στιγμιαῖο φιλοσοφικὸ φούντωμα, μιὰ στιγμιαία φιλοσοφικὴ μέθη, μὰ νὰ διαποτίσῃ καὶ νὰ μορφώσῃ φιλοσοφικὰ γιὰ πάντα μιὰν ὑπαρξή. Ἡ φιλοσοφικὴ παιδεία ἐνὸς νέου ποὺ θὰ στηρίζονταν κυρίως στὸ «Συμπόσιον» καὶ στὸ «Φαῖδρο» τοῦ Πλάτωνος ἢ στὸν «Ζαρατούστρα» τοῦ Νίτσε ἢ στὴ «Θανάσιμη Ἀρρώστεια» τοῦ Κήρκεγκάαρντ θὰ μᾶς φαίνονταν ὑποπτη. Θὰ φοβώμασθε μήπως τὸ φιλοσοφικὸ πάθος, ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ ξυπνοῦν τέτοια ἔργα στὴν ψυχὴ ἐνὸς νέου, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ παροδικὴ ταραχὴ τῆς ἐπιφάνειάς τους, ποὺ ὄχι μόνον δὲν πηγάζει ἀπ' τὸ βάθος τους, μὰ οὔτε κἂν φθάνει ὡς αὐτό. Τὰ τελειότερα φιλοσοφικὰ δημιουργήματα δὲν μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν ὡς στερεὸ θεμέλιο μιᾶς γνήσιας φιλοσοφικῆς παιδείας, ἀφοῦ ἡ ἐσωτερικὴ τους λάμψη εἶναι τέτοια, ὥστε ὁ ἀμύητος ἀκόμη κινδυνεύει νὰ νομίσῃ πὼς σ' αὐτὴν ἐξαντλεῖται τὸ περιεχόμενό τους καὶ ἡ οὐσία τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφικὴ παιδεία πρέπει νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ σκέψιν σὰν τοῦ Κάντ, ποὺ ἡ ἀσκητικὴ καὶ τραχεῖά της σοβαρότης δὲν μεθᾶ τὴν ψυχὴ μας, μὰ συγκλονίζει τὸ λόγον μας ὡς τίς ρίζες τοῦ τίς χωμένους στὰ βάθη τῆς ὑπαρξῆς μας. Γι' αὐτὸ θεωροῦμε πολὺ σωστὴ τὴν προσπάθειαν, ποὺ ἐδῶ καὶ

1) Ἀθήνα 1937.